

УДК 94 (477)

Василь Чура

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБКОМ КПУ ТА ВИБОРИ РАД НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ
1990 Р.**

У статті йдеться про сприйняття тернопільським компартапаратом перших демократичних виборів 1990 р. та їх роль у подальшій дезінтеграції компартійного середовища на зламі 80–90-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: КПУ, КПРС, тернопільський партапарат, національно-демократичні сили, вибори.

Розгортання антикомуністичного національно-демократичного руху в Тернопільській області, у другій половині 80-х рр. ХХ ст., спричинилося до поляризації політичної влади в регіоні. Перші демократичні вибори до рад народних депутатів місцевих рівнів 1990 р. стали причиною перетворення обласної ради у форпост комуністів, на противагу міській раді, у якій сконцентрувалися національно свідомі сили, налаштовані на рішучі політичні зміни.

Очевидно, так відбулося тому, що державний ресурс, сконцентрований у руках компартійців, дозволив їм контролювати підготовку та проведення виборів, а відтак вагомо впливати на їх результати. Десятиліття комуністичного засилля, навіть у такому патріотично налаштованому регіоні як Тернопілля, зробили свою справу. Не слід забувати й про те, що усі ключові посади в районах знаходилися у руках членів КПРС і створювали надійне підґрунтя для вагомого впливу на електорат.

Сільська консервативна ментальність жителів периферії, інерційність їх міркування надали можливість представникам компартії здобути більшість у обласній та районних радах народних депутатів.

Світогляд мешканців Тернополя знаходився в аналогічних умовах, однак, концентрація культурних, наукових, освітніх закладів, промислових підприємств та різноманітних установ дозволила останнім стати на вищій рівень національного самоусвідомлення, організуватися у дієві антикомуністичні спілки і протистояти компартійній спробі в черговий раз сфальшувати суспільну думку. Ці міркування підтвердив у інтерв'ю заступник голови Крайової ради Народного руху України (НРУ) у Тернопільській області В. Турецький, коли наголосив на переважній більшості комуністів у штатах виборчих дільниць, їх численних перешкодах у реєстрації кандидатів від демократичного блоку та спробах фальсифікування результату виборів. На його погляд переважання членів КПРС у обласній та районних радах пояснюється тиском, який чинили на селян господарські керівники-комуністи у переддень виборів "Це не завжди були вмовляння та переконування," – говорив він [1].

За умов відсутності спеціальних наукових розвідок із зазначеної проблеми, автор ставить перед собою мету дослідити реакцію комуністичної організації Тернопільської області на проведення демократичних, альтернативних виборів 1990 р. та наслідки, які вони мали для регіональної парторганізації.

На початку зазначеного року питання участі партійних організацій у виборах до республіканської та місцевих рад неодноразово розглядалося на кожному компартійному форумі усіх рівнів. Вже 21 січня 1990 р. пленум обкому, словами його першого секретаря В. Острожинського готувався дати "відсіч демагогічним, екстремістським елементам, не пасувати перед натиском політичних опонентів, здіймати голову на захист своїх висуванців". Він довго запевнював присутніх, що КПРС зберігає панівне становище в українському суспільстві, користується беззаперечною підтримкою електорату, а відтак здатна отримати переконливу перемогу на виборах і зберегти монопольне право на політичну владу.

Проте, міський компартійний очільник В. Рибін, піддавши критиці національне відродження краю, що виявилось у проведенні акції "Українська хвиля", дорікав присутнім за бездіяльність і неспромогу очолити політичну активність мешканців області. Не залишився без уваги й очільник антикомуністичного руху Я. Демидась, до якого оратор пропонував застосувати закон, очевидно, прагнути запровадити останнього до в'язниці. Однак, ключову увагу доповідач зосередив на підготовці до виборів. Він запропонував очолити організацію виборів, взяти під контроль діяльність виборчих дільниць, створити мобільні партійні групи із числа досвідчених комуністів, оскільки головна робота розгорнеться за місцем проживання виборців [2, арк. 4–10].

Партійний керівник Чортківського райкому А. Крицький натякнув на те, що виборці можуть не проголосувати за КПУ, оскільки позиціонують її як причину соціально-економічної кризи, а відтак

комуністам слід оприлюднювати низький фаховий рівень висуванців від народно-демократичного блоку та їх кримінальне минуле. Член обкому С. Сусла звинуватив останніх у "антирадянщині, шкідництві та нечесних методах передвиборчої агітації". Певною мірою розставив акценти керівник комуністів Бережанщини М. Левицький. Виступаючи пропонував притягати до кримінальної відповідальності національних лідерів Тернопільщини за висловлювання, які автор вважає за потрібне повторити мовою оригіналу: "Мы уже надели партийным бандитам намордники, а придет время наденем и наручники" [2, арк. 12–32].

Партійну недолугість мимоволі продемонстрував обласний прокурор В. Іванов, який заявив, що він не має можливості карати опозиціонерів, позаяк Президія Верховної Ради СРСР відмінила кримінальні статті № 62 – "За антирадянську агітацію і пропаганду" та № 187 – "За наклепницькі вимисли, які порочать радянський державний і суспільний лад". У його арсеналі залишився лише "Указ про порядок проведення мітингів та демонстрацій", за яким наступає лише адміністративна відповідальність та арешт терміном на 10 – 15 діб. Тому він не може запроторити до буцегарні тисячі мітингуючих, або малолітніх демонстрантів, що вигукували гасла "Бий москалів!", "Смерть КПРС!" та "Слава Україні!" [2, арк. 44–46].

Підсумував промови та висловив думку республіканського партапарату, працівник ЦК КПУ Ю. Килимник. Він наголосив на тому, що необхідною умовою перемоги на виборах був партійний контроль за висуненням, реєстрацією кандидатів, а головне за голосуванням виборців. Не останнє місце доповідач відвів засобам масової інформації, особливо пресі, на сторінках якої він пропонував розвінчувати платформи політичних опонентів [2, арк. 32–39].

21 лютого 1990 р., відчувачи наближення виборів, компартапарат затверджує перелік заходів щодо стабілізації політичної обстановки у місті. Його 13 пунктів зобов'язували членів КПУ, напередодні виборів, протистояти сепаратиським намірам політичних екстремістів. Відповідальні за вибори комуністи мали: провести аналіз стану справ на виборчих дільницях й відмежуватися від противників КПРС, заздалегідь розробити механізм анулювання рішень рад народних депутатів, вивчити законність створення неформальних об'єднань та проаналізувати хід виконання законодавства щодо порядку проведення мітингів й притягувати до відповідальності осіб, причетних до розпалювання міжнаціональної та релігійної ворожнечі [3, арк. 75–78].

Значно позбавив оптимізму компартійну еліту обласний пленум 24 березня поточного року, який підвів підсумки виборів. Один з його документів констатував: "Становище партії в суспільстві змінюється – ради поступово беруть владу в руки" [2, арк. 6]. Ключову причину такого стану ілюструють слова першого секретаря Лановецького райкому В. Гладуна, який заявив, що партії не вдалося досягнути стратегічної мети – побудувати високоорганізоване суспільство вільних і свідомих трудівників [2, арк. 25]. А. Кучеренко, голова виконкому міської ради народних депутатів, так оцінив результати виборів: "Невдачу міської і обласної парторганізації на виборах, де ми загубили багато мандатів можна пояснити тим, що за 5 років перебудови КПРС не покращила економічне життя країни" [2, арк. 133].

Обговорюючи наслідки виборів, перший секретар Тернопільського обкому та, за сумісництвом, голова обласної ради народних депутатів В. Острожинський, на XXIII обласній партконференції 2 червня 1990 р. замовчував результати міських виборів. Він намагався представити втрату КПУ монополії на політичну владу як її доказову перемогу: "Результати виборів показали високий політичний потенціал обласної парторганізації. Не випадково виборці довірили захищати свої інтереси комуністам. Члени КПРС складають більш як 60 % в обласній, 72,6 % в районних, біля 42 % в сільських радах". Таким чином, керманіч тернопільських комуністів зігнував 70,9 % мандатів, здобутих національно-демократичними силами Тернополя.

Далі доповідач жалкував через те, що із 127 міських дільниць у 90 депутатські мандати отримали представники "так званого демократичного блоку". Єдине, що визнав оратор – цілковиту поразку до виборів у Верховну Раду УРСР, що була настільки очевидною, що її ігнорування виглядало б безглуздо [4, арк. 20–21].

Закономірно, що найбільш гостро відчув поразку перший секретар міському партії В. Рибін, який назвав взаємовідносини міських комуністів та демократів непростими [4, арк. 51]. Його підтримали компартійні лідери Заліщицького райкому партії – В. Бондаренко, Бучацького – Н. Голуб, секретар парткому Науково-виробничого об'єднання (НВО) "Ватра" – В. Щиренко та інші. Тверезо оцінивши ситуацію, вони закликали припинити конфронтацію та сісти за стіл переговорів із депутатами демократичного блоку – в недалекому минулому однопартійцями. Ця думка не сподобалася ортодоксальному крилу КПРС. Такий різнобіг спричинив полярність думок, внісши у компартійне середовище елементи розпаду [4, арк. 73–103].

Діяльність партії в умовах опозиції демонструє протокол серпневого пленуму 1990 р. Тернопільського обкому. Його другий секретар В. Шемчук скаржився товаришам по партії, що

незважаючи на більшість комуністів в обласній раді, її демократичним силам вдалося забалотувати кандидатуру Л. Маланчука, висуванця КПРС на посаду голови облради. Неабияку тривогу доповідача викликало й те, що у результаті постійної здачі партбілетів депутатами рад усіх рівнів, співвідношення сил може змінюватися не на користь КПУ.

Обурення комуністів викликало рішення міськради щодо демонтажу пам'ятників В. Леніну, К. Марксу, В. Затонському та Я. Галану. Так як і ухвали останньої про деполітизацію школи, заборону діяльності парткомів на підприємствах та організаціях міста й області тощо. Доповідачу було незрозуміло, чому, незважаючи на перевагу комуністів в облраді, опонентам все ж вдалося затвердити вказані рішення. Особливо наполегливо виступала на захист компартійних інтересів керівник Монастириського райкому партії М. Малишева, яка закликала дати належну оцінку "фактам вандалізму та знуцання над світлою пам'яттю засновника нашої держави". Її підтримали С. Токарський, другий секретар Бережанського райкому, Б. Глушик – керівник комуністів Підволочиського району, І. Понюк – перший секретар Шумського райкому партії [5, арк. 7–55].

Не менш ілюстративними були документи міського партійного рівня, що хоча й віддзеркалювали обласні компартійні постанови, однак, з огляду на безсумнівну поразку парторганізації Тернополя, заслуговують на увагу. Найяскравіше демонстрував ставлення партноменклатури міста до перших демократичних виборів березневий пленум 1990 р. міського комітету партії, який комуністи ще до його початку охарактеризували як "незвичайний".

Вже у вступному слові керманіч міської компарторганізації В. Рибін визнав, що партії не вистачило реальних обґрунтувань та продуманих дій. На його бік стали секретарі парткомів радіозаводу "Оріон" – В. Мазур, виробничого об'єднання "Текстерно" – Г. Яцюк, НВО "Ватра" В. Щиренко, директор середньої школи № 16 П. Ковч, у словах котрих домінувала розгубленість та схвилювання, що свідчило про початки дезінтеграції організації комуністів Тернопілля. Вперше за багато десятиліть політична поразка викликала шок у комуністів міста й поставила партію в умови опозиції. Ситуація ускладнилася ще й тим, що досвід боротьби у якості опонентів КПУ втратила ще на початку століття, ставши заручником власного політичного монополізму [6, арк. 4–68].

Добре помітною загальною тенденцією виступів були, загострені поразкою, вимоги демократичного крила міської комуністичної організації, негайного оновлення КПРС. Це засвідчувало звернення учасників пленуму від 15 березня 1990 р. до ЦК КПУ, обласного комітету та усіх комуністів області. Останні охарактеризували стан партії після виборів як критичний, звинувативши в цьому її союзне та республіканське керівництво і вимагали справжньої демократизації КПРС, що мала виявитися у визнанні української національної символіки, запровадженні широкої співпраці з новобраними радами та новоствореними партіями, таємних альтернативних виборах керівного складу організації комуністів, каятті перед народом за численні злочини минулих десятиліть.

Перелічивши концептуальні помилки партійних лідерів у втіленні "перебудови", учасники пленуму закінчили його резолюцію наступними словами: "Так сталося через відставання перебудовних процесів у самій партії. В умовах плюралізму КПРС починає втрачати роль лідера" [6, арк. 68–72].

Таким чином, компартійне керівництво усвідомлювало важливість альтернативних виборів до місцевих рад народних депутатів Тернопільської області. Сприймавши свої політичних опонентів як потенційних ворогів, компартапарат докладав усіх зусиль щодо дискредитації очільників національно-демократичного руху краю.

Спроби представити поразку як перемогу лише засвідчили хиткі політичні позиції комуністів Тернопільської парторганізації. Така відірваність від реалій поглибила внутрішню дезінтеграцію компартійних рядів і поставила партію на межу політичного виживання. Поразка комуністів Тернопілля спричинилася до зростання національної свідомості у компартійному середовищі регіону і тим самим прискорила відновлення державної самостійності України.

Список використаних джерел

1. Інтерв'ю В. Турецького записане 20.07.2009. Особистий архів автора.
2. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. П – 1. – Оп. 39. – Спр. 73.
3. ДАТО. – Ф. П – 1. – Оп. 39. – Спр. 77.
4. Там само. – Спр. 67.
5. Там само. – Спр. 75.
6. Там само. – Ф. П–3. – Оп. 29. – Спр. 13.

Василий Чура

**ТЕРНОПОЛЬСКИЙ ОБКОМ КПУ И ВЫБОРЫ СОВЕТОВ НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ
1990 Г.**

В статье говорится о восприятии тернопольским компартапаратом первых демократических выборов 1990 г. и их роль в дальнейшей дезинтеграции компартийного среды на рубеже 80-90-х гг XX в.

Ключевые слова: КПУ, КПСС, тернопольский партапарат, национально-демократические силы, выборы.

Vasyl Chura

**THE TERNOPIL REGIONAL COMMUNIST PARTY COMMITTEE AND THE NATIONAL
DEPUTIES SOVIETS ELECTIONS**

The article deals with Ternopil communist party perception of the first democratic elections in 1990 and their role in the future disintegration of the communist party environment at the turn of 1980 – 1990ths.

Key words: CPU, CPSU, Ternopil communist party stuff, national and democratic power, elections.

УДК 94 (477):354.31

Євген Зозуля

**УЧАСТЬ МВС У РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ (ІСТОРИКО-
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)**

У статті проаналізовано окремі аспекти діяльності МВС України щодо участі в реалізації міграційної політики України, зокрема у сфері протидії незаконній міграції. Здійснено дослідження формування нормативно-правової бази, визначення місця й ролі структурних підрозділів МВС у реалізації завдань на цьому напрямку їх діяльності. Розглянуто напрямки вдосконалення роботи органів внутрішніх справ із посилення ефективності міграційного контролю, запропоновано окремі заходи на законодавчому та інституційному рівні для здійснення державної політики у сфері управління міграцією та державними кордонами України.

Ключові слова: міграційна політика, діяльність МВС, протидія незаконній міграції, регулювання міграційних процесів, реформування МВС України.

Набуття незалежності молодою українською державою зумовило необхідність розв'язання регулювання міграційних процесів, оскільки Україна активно залучається до світових міграційних процесів. З одного боку, її територією пролягають шляхи незаконних мігрантів із країн СНД, Азії та Африки, що прямують до країн Західної Європи, з іншого, щороку кілька мільйонів українців виїжджають за кордон на заробітки, причому більшість із них працює нелегально, виконуючи низькокваліфіковану роботу.

Україна посідає ключову позицію на карті європейської міграції. Щороку її територією рухаються значні транзитні міграційні потоки. Якщо 2007 року кількість трудових мігрантів знизилася, то починаючи з 2008 року, криза змусила українців знову виїждити за кордон. Транзитні потоки хоча й зменшилися у зв'язку з упорядкуванням як українських, так і кордонів країн-сусідів, однак нелегальна міграція зі Сходу в Україну та її територією на Захід усе ж зростає. Кількість нелегальних мігрантів, виявлених компетентними українськими державними органами у 2008 році перевищила 50 тис. осіб [1]. Загалом упродовж 1991 року – першого півріччя 2009 рр. працівники прикордонної служби України виявили та не допустили на територію України 228 тисяч нелегальних мігрантів. Найбільший показник кількості нелегальних мігрантів територією України, що становив 65 тисяч іноземців, припадав на 1994–1998 рр. [2]. Згідно з даними МВС, у 2007 р. в Україні нелегально перебувало 732 тис. мігрантів [3].

Аналізуючи стан вивчення проблеми протидії нелегальній міграції в сучасній історико-правовій науці, необхідно зазначити, що окремі її аспекти вже були предметом наукових студій вітчизняних і зарубіжних учених таких як В. Андрієнко, О. Бандурка, О. Брайчевська, С. Бритченко, О. Кузьменко,